

lu" olduğunu söylediği nakledilmektedir (Nüveyrî, XVI, 40-42). Câhiliye döneminde Mekke ve Kâbe reisliği konusunda çıkan anlaşmazlık üzerine Kureyş kabilesiyle Huzâa ve Benî Bekr kabileleri savaşmak üzere Ebtah'ta karşılaştılar. Her iki tarafın büyük kayıplar verdiği bu savaş, hakem olarak seçilen Ya'mur b. Avf b. Kilâb'ın Mekke emirliği ve Kâbe reisliğini Kusay b. Kilâb'a vermesiyle sona erdi. Daha sonra hasım kabileler Mekke'den göç ettiler. Bu olaydan sonra Kureyş kabilesi ikiye ayrıldı. Bir kısmını Kusay Ebtah'a yerleştirdi, bunlar Kureyşü'l-Bitah adıyla şöhret buldular. Diğerleri Mekke'nin dışında yerleştiler ve Kureyşü'z-Zevâhir diye tanındılar (İbn Sa'd, I, 68-71).

Hz. Peygamber'in, Abdülmuttalib'e mensubiyeti ve Bathâ'da konaklamış olması dolayısıyla Ebtahî nisbesiyle anıldığı nakledilmektedir. Ayrıca Ya'kübî'nin belirttiğine göre Resül-i Ekrem Mekke'deki üç yıllık gizli davet dönemini Ebtah'ta sona erdirmiş ve açık davetini ilk defa orada yapmıştır (Târîh, II, 24). Hudeybiye Antlaşması'nı takip eden yıl umretü'l-kazâ için Mekke'ye gittiğinde Ebtah'tan başka hiçbir yerde konaklamadığı rivayet edilir. Mekke'nin fethi sırasında da yine burada konaklamış ve İslâm'ı kabul eden Hind b. Utbe ve yanındaki kadınların biatını Ebtah'ta kabul etmiştir. İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre Hz. Peygamber genellikle burada konaklardı. Nitekim Vedâ haccını eda ederek Mina'dan dönerken, "Biz yarın inşallah müşriklerin küfür üzere sözleştikleri Benî Kinâne vadisine ineceğiz" demiş (Müsned, II, 540; Buhârî, "Hac", 45) ve aynı yerde konaklamış, bu arada öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını orada kılmış, buna da "tahsib" denmiştir. Abdullah b. Ömer tahsibi Hz. Peygamber'in sünneti olarak kabul etmiş, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman hac dönüşü tahsib yapmış, İbn Abbas ve Âişe ise Resül-i Ekrem'in ibadet maksadıyla değil istirahat maksadıyla buraya indiğini söyleyerek tahsibin sünnet olmadığını belirtmişlerdir (Buhârî, "Hac", 147).

Ashap arasındaki bu görüş ayrılığı fıkıh mezheplerine de yansımıştır. Hanefî fakihleri tahsibi, müşriklerin geçmişte aynı yerde toplanarak müslümanlara boykot ilân etmek için sözleşmelerine karşılık olarak Hz. Peygamber'in kasıtlı bir davranışı şeklinde değerlendirip sünnet kabul etmişler ve tavafta-

ki **remel*** gibi saymışlardır (Serahsî, IV, 24). Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ise tahsibi müstehap kabul etmişlerdir. Ancak bu uygulamayı terketmenin hac ibadetine zarar vermeyeceği ve herhangi bir cezayı gerektirmeyeceği hususunda fakihler arasında görüş birliği vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "bth" md.; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, Bulak 1324, "bth" md.; *Müsned*, II, 237, 540; VI, 41, 190; Buhârî, "Hac", 45, 147, "Meğâzî", 39, "Tevhîd", 31, "Cihâd", 180; Müslim, "Hac", 339-340, 343-345; İbn Mâce, "Menâsik", 26, 27, 72; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 86; Tirmizî, "Hac", 72; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 61-71, 311, 450; II, 122; III, 334; VIII, 236; Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Wüstenfeld), II, 81-94; Fâkihî, *Ahbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, III, 75-80; IV, 66-79; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân* (Âyeti), s. 94; a.mlf., *Târîh*, I, 6, 238; II, 24; Serahsî, *el-Mebsûl*, IV, 24; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, I, 238; Bekrî, *Mu'cem*, I, 97, 257-258; Kâsânî, *Bedâ'îc*, II, 160; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 457; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 74; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 40-42; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm* (nşr. Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1405/1985, I, 476, 493, 500-502; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âtar*, s. 7; Buhûfî, *Keşşâfü'l-kınâ*, II, 511; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 234; Desûkî, *Hâşiyetü'l-Şerhî'l-kebir*, II, 52-53; Şevkânî, *Neylü'l-evâr*, V, 95-96; Bustânî, *DM*, I, 340; *Mu.F.*, I, 181; *Mu.F.*, I, 200-201; *DMB*, III, 75-80; IV, 66-79.

 SALİM ÖĞÜT

EBTER, Kesirünnevâ

(كثيرالتواء الأبر)

(ö. 169/785-86)

Zeydiyye'ye bağlı olan ve Bütriyeye, Ebertiyeye, Sâlihiyye gibi değişik adlarla tanınan fırkann kurucularından biri (bk. ZEYDİYYE).

EBTERİYYE

(الأبرية)

Zeydiyye âlimlerinden

Hasan b. Sâlih

(ö. 168/784-85)

ile Kesirünnevâ el-Ebter'in

(ö. 169/785-86)

görüşlerini benimseyenlere verilen ad

(bk. ZEYDİYYE).

EBÜ

(bk. EB; KÜNYE).

EBÜ ABDULLAH, Muhammed b. Ali

(أبو عبدالله محمد بن علي)

Ebû Abdillâh Muhammed el-Gâlib-Billâh b. Ebi'l-Hasen Alî b. Sa'd en-Nasrî (ö. 940/1534)

Endülü's'te hüküm süren
Nasrîler'in son hükümdarı
(1482-1483, 1487-1492).

Endülü's'te İslâm hâkimiyetinin son temsilcisi olan Nasrîler (Benî Ahmer) Devleti'nin hükümdarı Ebû Abdullah (İspanyol kaynaklarında Boabdil ve el Rey Chico) 862'de (1457-58) doğdu. Babası Ebü'l-Hasan Ali b. Sa'd veliaht olarak önce onu tayin ettiği halde daha sonra câriyesi Süreyyâ'nın kendi oğlunun veliaht olması yolundaki gayretleri sonunda bu karardan vazgeçti. Ebû Abdullah'ın annesi Âişe ile birlikte hapsedirdi. Saray ricâlinde bazılarının yardımı sayesinde Ebû Abdullah Elhamra Sarayı'ndan kaçmayı başardı ve Vâdîâşî'ye (Guadix) giderek burada babasına karşı bir isyan hareketi başlattı. Bu sırada Ebü'l-Hasan'ın Zagal lakabıyla tanınan kardeşi Muhammed b. Sa'd, Meriye (Almeria) ve civarında istiklâlini ilân etmiş bulunuyordu. Bu sebeple Nasrîler Devleti kendi içinden parçalanmıştı. Yine aynı sıralarda Kastilya (Castilla) Krallığı ile Aragon Krallığı birleşerek tek bir siyasi güç haline geldiler ve Endülü's'te İslâm hâkimiyetine son vermek için Nasrîler'in parçalanmasını fırsat bilerek 887'de (1482) Gırnata'nın güneybatısındaki Hâmme'yi işgal ettiler; daha sonra da Levşe'ye saldırdılar. Bu gelişmeler karşısında Vâdîâşî'de bulunan Ebû Abdullah tahtı ele geçirmek için Gırnatalılar'a çağrıda bulundu. Onun bu çağrısı gerek saray görevlileri gerekse Gırnata halkı arasında kabul görmeye başladı. Durumun kendi aleyhine gelişmekte olduğunu anlayan babası Ebü'l-Hasan Gırnata'dan ayrılarak kardeşi Zagal'e sığındı. Bunun üzerine Ebû Abdullah XI. Muhammed adıyla 887'de (1482) babasının terkettiği tahta oturdu ve ilk icraatı, amcası Zagal'ın başarılarından da cesaret alarak bazı hıristiyan mevzilerine saldırmak oldu. Ancak Kurtuba yakınındaki savaşta yenildi ve pek çok askeriyile birlikte kendisi de esir düştü. Ebû Abdullah'ın esir düşmesiyle Nasrî tahtı Zagal'e kaldı.

Zagal'in tahta geçmesinden endişeye kapılan Kral Ferdinand ve Kraliçe İza-

EBÛ ABDULLAH, Muhammed b. Ali

bella, müslümanları birbirine düşürmek için Ebû Abdullah'ı serbest bıraktılar. Ayrıca ona amcasına karşı yapacağı mücadelede askerî yardımda bulunmayı da vaad ettiler. Ebû Abdullah Gırnata'nın doğusundaki bazı kaleleri zaptederek meşrû hükümdarın kendisi olduğunu ilân etti ve Gırnata halkını amcasına karşı kıskırttı. İç karışıklıkların tekrar başlamasını fırsat bilen hıristiyan orduları müslümanların elindeki bazı şehir ve kalelere saldırarak 891'de (1486) Levşe, 892'de (1487) Malaga, 895'te (1490) Menkeb, Basta, Vâdiâşi ve bir süre sonra Endülüs müslümanlarının Kuzey Afrika ile temaslarını sağlayan en önemli stratejik mevkilerden biri olan Meriye'yi istilâ ettiler. Vâdiâşi'nin düşmesi üzerine Zagal teslim olmak zorunda kaldı. Kendisine bazı imtiyazlar tanındıysa da hıristiyan himayesinde yaşamaya tahammül edemeyerek Mağrib'e kaçtı.

Zagal'in bertaraf edilmesinden sonra 895 (1490) yılı başlarında Kastilya kralı bir elçi göndererek Ebû Abdullah'tan elinde bulunan yerleri teslim etmesini istedi. Ebû Abdullah bu talebi reddetti ve muhtemel bir hıristiyan kuşatmasına karşı savunma tedbirleri aldı. Kastilya kuvvetleri Receb 895'ten (Haziran 1490) itibaren Gırnata ve civarını baskı altına aldılar. Müslümanlar şehri bütün güçleriyle savundularsa da çok kayıp verdiler, erzak sıkıntısının da baş göstermesi üzerine Kastilya kralı ile görüşmeyi kabul etmek zorunda kaldılar. 25 Ekim 1491 tarihinde yapılan antlaşma gereğince 2 Rebülevvel 897'de (3 Ocak 1492), Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin son kalesi olan Gırnata'nın hıristiyanlara teslim edilmesi kararlaştırıldı. Hıristiyan kaynaklarında yer alan bir rivayete göre Ebû Abdullah Gırnata'dan ayrılırken Elhamra Sarayı'na bakarak ağlamaya başlamış, bunu gören annesi ona, "Erkekler gibi savunamadığın şehir için şimdi kadınlar gibi ağla" demiştir.

Kastilya kralı önce Ebû Abdullah'a birçok imtiyaz tanıdı. Ancak çok geçmeden onu Mağrib'e göç etmeye zorladı. 15 Nisan 1493 tarihinde yapılan bir antlaşma ile Mağrib'e geçerek Fas'a yerleşen Ebû Abdullah 940 (1534) yılında burada vefat etti. Cezayir'in Tlemsen şehrinde öldüğünü ve mezarının burada bulunduğunu ileri sürenler varsa da, bu doğru değildir (İA, IV, 9). 924 (1518) ve 943 (1536-37) yıllarında öldüğüne dair rivayetler de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Makkarî, *Nefhu't-ṭib* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1949, II, 609 vd.; Luis del Marmol Carvajal, *Historia de la Rebelión y Castigo de Los Moriscos del Reino de Granada*, Madrid 1797, bl. I, XII, XIV; W. Irving, *A Chronicle of the Conquest of Granada*, Philadelphia 1829; H. Lea, *The Moriscos of Spain*, London 1901; *Aḥbârü'l-ʿaşr fi inkiḏâʿi devleti Benî Naşr*, Kahire 1943; S. M. İmamuddin, *A Political History of Muslim Spain*, Dacca 1961, s. 173 vd.; M. Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs ve târîhu'l-ʿArabî'l-mütenaşşirîn*, Kahire 1966, s. 188-264; Anwar Chejne, *Historia de la España Musulmana*, Madrid 1980, s. 91 vd.; Muhammed A. Hatâmîle, *et-Tenşirü'l-kaşrî li-müslimî'l-Endelüs*, Amman 1980, s. 19 vd.; Hittî, *İslâm Tarihi*, III, 876-880; Abdurrahman Ali el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelüstî*, Kahire 1983, s. 552 vd.; Âdil Saîd Biştâvî, *el-Endelüsiyyü-ne'l-mevârike*, Kahire 1403/1983, s. 62 vd.; D. Leopoldo, *Reseña Histórica de la Conquista del Reino de Granada por Los Reyes Católicos*, Granada 1984; Rachel Arié, *Historia de España-España Musulmana*, Barcelona 1984, III, 42-44; C. Sanchez-Albornoz, *La España Musulmana*, Madrid 1986, II, 577-621; Abdullah E. et-Tabbâ, *el-Ḳuṭûfû'l-yâniʿa*, Beyrut 1986, s. 113 vd.; Seco de Lucena, "La Sultana Madre de Boabdil", *Al-Andalus*, XII/2 (1947); C. F. Seybold, "Ebû Abdullah", *IA*, IV, 8-9.

MEHMET ÖZDEMİR

EBÛ ABDULLAH el-BASRÎ

(أبو عبدالله البصري)

Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Alî
b. İbrâhîm el-Basrî el-Kâğadî
(ö. 369/979-80)

**Mu'tezile'nin
önde gelen kelâm âlimlerinden,
Hanefî hukukçusu.**

Kaynaklarda doğumuyla ilgili olarak 289 (902), 293 (905) ve 308 (920) yılları zikredilmektedir. "Gübre böceği" mânasına gelen Cual lakabı ile anılırsa da Mu'tezile ve Hanefî kaynakları bu lakaptan söz etmezler.

Büyük ihtimalle, 311 (923) yılından itibaren devamlı bir tehlike teşkil eden Karmatîler'in şerrinden kurtulmak için genç yaşta Basra'dan ayrıldı. O dönemde Askerimükrem'de bulunan ve Mu'tezile'nin Basra ekolünün temsilcileri sayılan Ebû Hâşim el-Cübbâî ile öğrencisi Ebû Ali İbn Hallâd el-Basrî'den istifade etti. Gayreti ve çalışkanlığı sayesinde onların seviyesini aştı (Kâdî Abdülcebbar, *Ṭabaḳâtü'l-Mu'tezile*, s. 325). Ömrünün büyük bir kısmını Bağdat'ta geçirdi. Uzun müddet meşhur Hanefî fakihî Ebû'l-Hasan el-Kerhî'nin derslerine devam ederek Ha-

nefî fikhını öğrendi. Zühd ve ibadet yanında öğretim faaliyetlerine ağırlık verdi. Derslerini kısa kesmesine rağmen yazılarını uzun yazıyordu. Gündüzleri ikindiye kadar istirahat eder, gece boyunca da ders okutur ve telifle meşgul olurdu.

Mu'tezile akımının IV. (X.) yüzyıl başlarından itibaren hayli itibar kaybına uğraması yanında, mezhebin Bağdat karnadının mümessili olan İbnü'l-İhşîd ve öğrencilerinin Ebû Hâşim'in düşüncelerine şiddetle karşı çıkmaları yüzünden Ebû Abdullah el-Basrî'nin bu devredeki çalışmaları sırasında büyük sıkıntılarla karşılaştığı görülmektedir. Hamdâni Emîri Seyfûddeve, Kerhî'den "her müctehidin isabetli olduğu" tarzındaki kanaatin açıklamasını isteyince Kerhî bu işi Ebû Abdullah'a havale etmiş, o da konuya *el-Uşûl ve Naḳdû'l-füyâ* adlı eserleriyle açıklık getirmiş (a.g.e., s. 326), bu sayede emirle iyi münasebetler kurmuştur. Hayatının sonunda felç geçiren Kerhî için gerekli olan malî desteği Seyfûddeve'nin sağladığı kaydedilmektedir (Hatîb, X, 355). Ayrıca Ebû Abdullah'ın, daha sonra meşhur olacağı mütedil Şii temayüllerinin de bu irtibattan doğduğu düşünülebilir. Kendisi bu temayüllerini Büveyhîler'le Zeydîler'in ilgisini çekmek için de kullanmıştır. Muizzüddeve'nin Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra (334/945) onun veziri Hasan b. Muhammed el-Mühellebî'nin desteğini kazanan Ebû Abdullah, 347 (958) yılında Bağdat'a gelen Sâhib b. Abbâd ile de dostluk kurmuştur. Ebû Hayyân et-Tevhîdî, belki de Sâhib b. Abbâd'ı ve ona olan yakınlığıyla tanınan kimseleri sevmemesi yüzünden, Ebû Abdullah'tan söz ederken onu hayalci, belâgat konusunda zayıf, münazarada kaba, şöhrete düşkün, tarafgir ve politik nüfuzunu ustalıkla kullanan biri olarak tavsif eder (*el-İmtâʿ ve'l-muʿâne-se*, I, 40).

Ebû Abdullah Bağdat'ta vefat etti. Cenaze namazı Mu'tezilî nahiv âlimlerinden Ebû Ali el-Fârisî tarafından kıldırıldıktan sonra hocası Ebû'l-Hasan el-Kerhî'nin türbesine defnedildi.

Ebû Abdullah el-Basrî'nin fikirleri, öğrencisi Kâdî Abdülcebbar el-Hemedânî'nin muhtelif eserlerinde yer alan iktibaslar halinde görülür. Kâdî Abdülcebbar hocasına karşı şükran borcunu belirtmekle beraber (*el-Muğni*, XX/2, s. 257) sık sık onun görüşlerine muhalefet eder. Onun, bazı eserlerini Bağdat'ta kaldığı